

A társadalmi struktúra etnikai sajátosságai a posztszocialista Erdélyben

A tanulmány¹ célja az 1989 után kialakult erdélyi társadalmi struktúra néhány sajátosságára rávilágítani, különös tekintettel az erdélyi magyarság helyzetére. Az erdélyi posztszocialista társadalomszerkezet háttere egy olyan sajátos történelmi folyamat eredménye, amelyben az etnicitás szelektív szerepet játszott a társadalmi pozíciók megszerzésében. Kutatási célunk a pozíciószerezés elemzése, így a társadalmi mobilitás etnikai sajátosságainak és a társadalmi reprodukció jellemzőinek a vizsgálata volt. Ehhez viszont értelmezni kell azt a társadalmi teret, amiben a mozgásokat be akarjuk azonosítani – erre teszünk kísérletet ebben a tanulmányban. Anélkül, hogy a jelenség történelmi dimenzióira részletesen kitérnénk, megjegyezzük, hogy ismert tény, hogy a még két világháború között is, de eredendően még inkább azelőtt, az erdélyi magyarok a románokhoz képest felülreprezentáltak voltak a középosztályi kategóriákon belül, különösen az értelmiségi foglalkozásúak, kisiparosok és nagybirtokosok körében. E korszak etnikumspecifikus társadalomstruktúráját a mai Románia régiói szerint legújabbban Livezeanu (1995) foglalta össze. A két világháború között a magyarok strukturális eltérései folyamatosan csökkentek, két fő tényező hatására: egyrészt a magyarok hatalmi előnyeinek megszűnésével új lehetőségek alakultak ki a többi etnikum számára, másrészt pedig a román állam etnocentrikus társadalomfejlesztő politikájának hatására, amely különösen a hivatalnoki középosztály és az értelmiség románok javára történő alakítását és bővítését eredményezte. Barkley szerint (2000:516) mind Magyarország, mind pedig Románia nacionalista személyzetpolitikát folytatott, Romániában pedig ezt különösen a nem román nemzetiségűek eltávolításával érték el, míg Magyarországon a mobilitás előfeltétele a magyarságba való asszimiláció volt². Bár ezzel a kijelentéssel csak részben tudunk egyetérteni, mert végül minkét állam használta mindkét módszert a kisebbségeivel szemben; mindenesetre fontos, hogy a jelenséget a nemzetközi szakirodalomban is jegyezték.

A kommunista rendszer társadalomszerkezetéről és etnikumspecifikus mobilitási viszonyairól igen kevés kutatás készült, és nincs átfogó jellegű. Az 1990-ben „megörökölt” társadalomszerkezetből láthatjuk, hogy a kommunizmus második korszakában, amelyet Ceaușescu-diktatúrának is nevezünk, az új társadalomszerkezet alakulásában az etnikai szempontok egyre inkább szerepet kaptak. Ez különösen a vezető réteg rekrutációjában és a felsőoktatási politikában érhető tetten. A román kommunista hatalom általában átfogóan ellenőrizte a társadalmi mobilitási folyamatokat és a kisebbségek esetében ez az ellenőrzés ideológiailag is fontos eleme volt a román nemzetpolitikának. Ez bizonyos fokú marginalizációt is jelentett, ami elsősorban a hatalom

1. A tanulmány megírásához és végső formájának kialakításához nyújtott segítségükért köszönettel tartozom Rotariu Traiannak és Horváth Istvánnak.

2. „Both Hungary and Romania were nationalising states, but their paths differed. Hungary had Magyarised by opening the doors to those willing to become Hungarian [...] Romania Romanised by [...] purging non-Romanians from their positions.”

gyakorlásához közvetlenül kapcsolódó közigazgatás területén nyilvánult meg fokozottabban, és külföldi elemzők jelezték már a hetvenes években (pl. Gilberg, 1974). A marginalizációs folyamat odavezetett, hogy az 1989-es fordulat után, az 1992-es népszámlálás adatai alapján a romániai magyarok mindössze 3,6 százaléka rendelkezett felsőfokú végzettséggel, míg az országos arány 5,1 százalék volt. Varga E. Árpád összefoglalta, hogy az 1992-es népszámlálás szerint a különböző foglalkozások körében mekkora a magyarok aránya. A gazdaságilag aktív népességben belül a magyarok aránya 6,7 százalék, ezzel szemben az államigazgatási vezetők 5,1, a gazdasági vezetők 5,59 százaléka magyar, ám ez 1989-ben minden bizonnyal még jóval alacsonyabb volt. Az értelmiségi foglalkozásúak közül a magyarok aránya a pedagógusok (6,1 százalék) és az orvosok (6,7) körében kielégítő, mert ezek utánpótlásáról az egyetemek a leghosszabb ideig tudtak a kommunizmusban is gondoskodni, sokáig anyanyelvi képzésben. (Varga E, 1998: 274-275). Különösen alulreprezentáltak a magyarok a jogászok (3,1 százalék és a közgazdászok (2,4 százalék) körében. A köztisztviselők 6,55 százaléka magyar, ez nagyjából az aktív népesség átlagát közelíti, ám ugyancsak nem releváns már 1989-re, mert a közben kialakult a helyi önkormányzat kezdeti formáiban a magyarok régiókban a személyzetet is a helyi nemzetiségi arányokhoz igazították, és a magyarok aránya 1990 elejétől kezdve növekedett; így a pontos 89-es etnikai strukturális viszonyokat nincs módunkban pontosabban megismerni. Több elemző jelzi viszont, hogy különösen a 70-es évek közepétől a helyi magyar eliteket marginalizálták, és a „legjobb kulcspozíciót a helyi közigazgatásban helyi románokkal töltötték be (Bugajszki, 1995:200, lásd még Gallagher, 1999:232).

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében a magyarok egyébként már a 70-es évekig is enyhe hátrányban voltak. 1956-ban a 8 éves és idősebb össznépesség 1,3 százalékának, míg a magyarok csupán 1 százalékának volt egyetemi végzettsége. Az 1966-os népszámláláskor 2,2 százalékhoz képest 1,5, 1992-ben pedig, mint láttuk, 1,5 százalékkal vannak kevesebben a magyarok a románokhoz képest a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányát tekintve (lásd még Gilberg, 1974:141, Horváth, 2002:82). A középfokú végzettséggel rendelkezők körében is enyhén alulreprezentáltak a magyarok, ám ez főleg az 1985 óta tartó jelentős kivándorlás eredménye, hiszen Horváth kimutatta, hogy az érettségizők körében még enyhén felülreprezentáltak a magyarok (Horváth, 1995)

Az 1990-től kezdődő új társadalmi, politikai és gazdasági környezetben a tulajdon szerkezetének, általában a társadalmi szerkezet átalakulásában a posztkommunista társadalmakban az egyik legfontosabb stratégiát a politikai-kapcsolati tőkének gazdasági tőkévé való átkonvertálása jelentette, de igazán sikeresek azok a rétegek voltak, amelyek a politikai/kapcsolati tőkéjük mellett jelentős kulturális tőkével is bírtak (Eyal, Szelényi, Townsley, 1998). A fenti adatok és az előbbi szerzők megállapításai igen közel állnak egy 1997-es kutatás eredményei alapján, az iskolai mobilitásról szóló megállapításunkhoz. Eszerint a posztszocialista korszak elején a szülők társadalmi helyzetét két tényező határozta meg: a hatalmi pozíció és a kulturális javakkal való ellátottság (Veres, 1998). Az előbbieken említett szerzők megállapításaiból kiindulva elmondható, hogy a magyarok sajátos helyzetét a rendszerváltás során kialakuló társadalmi szerkezetben két fő tényező határozta meg: általában alacsonyabb a kulturális tőke (a diplomások aránya) és meglévő diplomások sajátos helyzete. Azok a diplomások, akik nem vándoroltak külföldre, azok kevésbé voltak stratégikusan helyezkedve, vagyis kevésbé voltak jelen egyrészt a jól „kamatozó” foglalkozáskategóriákban (jogászok és a közgazdászok), valamint enyhén alulreprezentáltak voltak az államigazgatásban, a vállalatok vezetésében a románokhoz képest.

MÓDSZERTANI ÉS ELMÉLETI SZEMPONTOK, ADATFORRÁSOK

A társadalom szerkezetéről a társadalmi rétegződés különböző mutatókkal történő elemzése alkot képet. Ilyen mutatók például a foglalkozás, az iskolai végzettség, az anyagi helyzet, a jövedelem, más szavakkal a kulturális, a társadalmi vagy kapcsolati tőke. Meg kell viszont jegyezni, hogy a saját és a csoportos kutatásaink nem csupán kimondottan a társadalmi struktúra kutatására irányultak. Ezért a felhasznált adatbázisok esetszáma nem elég nagy, így a sokértékű rétegváltozók, skálák hibaszázaléka nagyobb. Más európai országok társadalmi struktúra-kutatásai nagy minták vizsgálata alapján történtek, valamint több főelemzési- és kontrollváltozó használatával³

A felhasznált empirikus adatok forrásai a következők:

1. A „Kárpát medence kutatás” projekt adatbázisa, amelyik a következő minták alapján készült: Erdély 16 év feletti lakosságát reprezentáló, 1841 személyes minta, amely egy, a magyar lakosság jellegzetességeit elemző 1126 személyes (felülreprezentált) almintából, és egy 715 személyes román almintából tevődött össze. Az adatfelvételre 1997. novemberében került sor. A kutatás fő témái az etnikai sztereotípiák, nemzeti identitás és anyagi helyzet. A kutatás szervezői az ELTE Szociológia Intézet Kisebbségtudományi tanszéke, a BBTE Szociológia Tanszéke valamint az Etnikumközi Viszonyok Erdélyi Kutatóközpontja (CCRIT⁴).

2. A CCRIT keretében végzett mérés az erdélyi magyarság társadalmi-gazdasági helyzetéről és politikai attitűdjeiről, amelynek alapsokasága az erdélyi magyar anyanyelvű lakosság, 1182-es mintájú. Az adatfelvételre 1999 februárjában került sor. Az elemzés fő témái: az etnikai és politikai attitűdök, a társadalmi szerkezet és az anyagi helyzet.

Mindkét esetben a többlépcsős, rétegzett mintavételt használtuk.

3. A hivatalos statisztikai adatok a romániai Országos Statisztikai Intézettől származnak.

Ismeretes, hogy 1989 december utáni román társadalom szerkezeti változásait, és ezen belül a romániai magyarokat érintő, az elmúlt évtizedekben történt átrendeződések hatásait nem elemezték kimerítően és elégséges módon. A Közvélemény-kutatási „Barométer-sorozat” adatbázisain, e tanulmányban felhasználthoz hasonló empirikus adatok segítségével a kutatók különféle indikátorok alapján röviden elemezték a középosztály helyzetét és számarányát. Bár az önbesorolás révén a lakosság többsége alsó-közép és középosztálybelinek tekinti magát, a jövedelmi és más adatok alapján ezen kategóriák aránya mindössze tíz százalék. Ám ez a definíció elsősorban a gazdasági középosztályt akarja megragadni, különösen a gazdasági tőkével definiálható kritériumokkal, így az eredmények érvényesnek tekinthetők. Másik tanulmányuk a rendszerváltás előtti kommunista elit reprodukciójának kérdését vizsgálja, arra a következtetésre jutva, hogy a ma vezető funkciót betöltők többsége (63 százalék) 1989-ig is vezető funkciót töltött be, bár a Barométer-sorozat operacionalizálásaiban mindenki vezetőnek számított, akinek legalább három beosztottja volt. Ezzel együtt a megállapítás lényegével egyetértünk. Logisztikus

3. 2001-ben a Soros Alapítvány támogatásával készült egy közvélemény-kutatás (kiadványának a címe: „Barometru de Opinie Publică”, azaz a „Közvélemény Barométere”), amely több, mint 1700-as minta alapján mér, és amely részben a rétegződési problémákkal is foglalkozik, ám ez az erdélyi viszonyok megragadására még annyira sem alkalmas mint a mi méréseink.

4. Centrul de Cercetari de Relatii Interetnice din Transilvania (CCRIT), BBTE, Kolozsvár

regresszióval kimutatták, hogy az iskolázottsági szintnél fontosabb, hogy 1989 előtt is vezető funkciót töltött be (Berevoescu és mtsai 1999:240-252). Ez az adat összecseng az Eyal, Szelényi, Townsley tételével (2001:12), miszerint Közép-Európában a rendszerváltás után a régi elit azon része tudta megőrizni a társadalmi pozícióját a régi politikai tőke konverziója által, amelynek kulturális tőkéje is számottevő volt.

A kommunista korszakban anyagi és, valamilyen mértékben, életviteli homogenizálás történt, de nem abban a mértékben, amint ezt ideológiailag szorgalmazták. Azután pedig, 1990 óta a piacgazdaságra való áttérés során fokozódott a társadalmi differenciálódás is. Ebből a szempontból a kiindulópontunk az a Kolosi Tamás-féle megközelítésmód, miszerint a két nagy társadalmiszervező erő, a redistribúció és a piac és ennek a két erőnek az egymáshoz viszonyított aránya határozza meg a modern társadalmi formációt (Kolosi, 2000:33). Ezen társadalmiszervező erők arányait több indikátorral lehet mérni. Az *egyik* a bruttó hazai termék megtermelésének forrása. Az 1990-es években ugyanis Romániában az állami szektor és a magánszektor egymás mellett létezett, és bár próbálták az állami tulajdonú vállalatokat is piaci szempontok szerint működtetni, valójában az állami redistribúció eredményeként tudtak túlélni. A 2000. évben Románia GDP-jének 65 százaléka a magánszektorból származik, így a kutatásaink időpontjában – 1997 és 1999-ben – billent át a társadalom szerkezete a piaci tényezők hatáskörébe, bár a redistribúciónak még nagyobb szerepe volt, mint a korabeli Magyarországon, ahol 2000-ben a GDP 85 százaléka származik a magánszektorból (forrás: CESTAT, 2001). Egy *másik* indikátor lehet a munkahelyek besorolása szerinti eloszlás, amelyre a továbbiakban kerítünk sort.

A társadalmi struktúra foglalkozási oldalról való megragadásához a R. Erikson és J. H. Goldthorpe (1992) által kidolgozott rétegződési modellt választottuk, amely segítségével jól meg lehet közelíteni a helyi mobilitási viszonyokat is. Felmerült a Ferge Zsuzsa-féle munkajellegcsoportok használata is (Ferge, 1973), de egyrészt a különböző munkakategóriák szétválasztása nehézségekbe ütközik, továbbá a betanított- és segédmunkások kategóriái aránytalanul kisebbek a többi rétegnél, a kutatás során nem volt elég számú eset belőlük ahhoz, hogy a statisztikai elemzés során külön kategóriaként kezelhessük őket.

Erikson és Goldthorpe szerint két hagyomány létezik a társadalmi szerkezet értelmezésében. Az első az osztálystruktúrára vonatkozik, mikor a mobilitás ezen belül nyilvánul meg, a *második* hagyományt pedig a társadalmi hierarchia fogalmával történő megközelítés jelenti. Az első hagyomány szerint a rétegződés a személyek társadalmi pozíciókba való besorolása útján történik, míg a második paradigmában a személyeket különböző kritériumok szerint (presztízs, státus, gazdasági erőforrás) rangsorolják csoportokba, illetve társadalmi rétegekbe. A szerzők az első hagyomány mellett döntöttek, megfelelőbbnek tartva az általuk megközelített problémák megoldására. Úgy vélik, a tekintély alapján leírható társadalmi hierarchia használatának az hátránya, hogy gyakran egyes foglalkozások hasonló társadalmi tekintéllyel bírnak, mégis a munkamegosztásban elfoglalt helyük szerint különbözőek lehetnek, így nehezzé, sőt lehetlenné válik az ilyen heterogén társadalmi kategóriák jellegzetességeinek bemutatása (Erikson, Goldthorpe, 1992:28-30). A klasszikus megközelítés hátránya a társadalmi mobilitás elemzésekor derül ki, mert a társadalmi térben való mozgás iránya nem határozható meg olyan pontossággal, mint egy hierarchia esetén.

Mindezek ellenére a szerzők nem feltétlenül tekintik valós társadalmi csoportoknak a modelljükbe foglalt rétegeket vagy társadalmi osztályokat, hanem elméleti-metodológiai szerkezeteknek, melyek azonban magukba foglalnak státusokat vagy valamilyen hasonló tulajdonságokkal

és képességekkel rendelkező személyeket, és ezeket a pozíciókat rangsorolják presztízs vagy jövedelem szerint. Ezt a szemléletet követjük mi is az elemzés során.

Erikson és Goldthorpe társadalmi osztályosmája több szintből áll. Az általános szint egy egyszerű séma, ami nem más, mint Marx és Weber sémáinak szintetikus változata:

1. munkaadók vagy tulajdonosok, akik mások munkáját veszik meg;
2. önálló magánvállalkozók, akiknek sem munkaadójuk, sem alkalmazottjuk nincs;
3. alkalmazottak, kik eladják munkaerejüket, így részben munkaadójuk hatalmába jutnak.

Mégis, miért módosul a többi szinten a séma olyan értelemben, hogy a *munkaadó* kategóriája nem jelenik meg egyértelműen? Azért, mert még az 1920-as évektől kezdve az iparosodott társadalomban a magán- és köztulajdon egyre inkább testületivé vált, így a fő munkaadók inkább a szervezetek lettek a személyekkel szemben; aztán láthatóan megváltozott a munkaadók és az alkalmazottak közötti viszony, elsősorban a munkaadói szervezetek bürokratizálása során. Hozzátehetjük, hogy a szocializmus utáni társadalmakban a munkáltatói minőség egyre inkább társas és bürokratikus módon jelentkezik a elterjedt köztulajdon és ennek privatizációs módozatai miatt. Kiderül, hogy a nagytulajdonosok ugyanabba a kapcsolati és érdekrendszerbe tartoznak akár csak a vezető tisztségviselők és menedzserek, akik az általuk vezetett bürokratikus rendszer adta befolyásos hatalommal bírnak. A modell következő szintje öt osztályt tartalmaz. A modell legjobban használható szintje a hét osztályt tartalmazó formája.

I+II. Szolgáltatások osztálya: hivatalnokok, tisztségviselők, menedzserek és igazgatók; technokraták, a nem fizikai dolgozók felügyelői;

III. Rutinmunkát végző nem fizikai dolgozók: rutin nem fizikai munkára alkalmazottak közgazdaságban és kereskedelemben, eladói személyzet, más beosztott dolgozók a szolgáltatások terén;

IV.a+b Kispolgárság: kisvállalkozók és alkalmazottal rendelkező, illetve nem rendelkező kisiparosok;

IV.c Földművelők, kis földtulajdonosok és más első szektorban dolgozó vállalkozók;

V+VI. Képesített szakmunkások: alacsonyabb rangú technikusok, fizikai dolgozók felügyelői, szakmunkások;

VII.a Szakképzetlen munkások, betanított, illetve segédmunkások (nem földművelők);

VII.b Földművelők: mezőgazdasági munkások vagy más tevékenység az első szektorban;

A séma a 11 réteges formája a legrészletesebb. Az Erikson-Goldthorpe séma egy fontos tényezőn alapszik, és pedig azon a tényen, hogy az utóbbi évtizedekben diverzifikálódtak az alkalmazottá válás módozatai és a betölthető pozíciók, mind az alkalmazóké, mind a munkaadóké. Elterjedt a munkaadó és az alkalmazott közötti megegyezés alapján kötött szolgáltatási szerződés, a hagyományos munkaszerződés rovására⁵. Ez a munkaviszonyi forma gyengébb, rugalmasabb, általában rövidebb, viszont rendszerint a szolgáltató különleges ismeretek tulajdonába kell hogy legyen, és saját felelősségére cselekszik. A első két osztályban ez a munkaviszonyi forma dominál, ezért nevezik a szerzők a hétréteges változatban a „szolgáltatások osztályának”. Ahogy lefele haladunk a társadalmi létrán, egyre ritkábban találkozunk ezzel a munkaviszonnyal.

5. Romániában a munkavállalóval kötött „szolgáltatói szerződés” ideiglenes, másodállás-szerű munkavállalást jelent, könnyebben felbontható, a munkáltató számára olcsóbb megoldás (a szerkesztő megjegyzése).

Egy másik használható modell a mobilitás jelenségének operacionalizálására Bourdieu ismert bővített tőke- és rétegződési elmélete. (A társadalom különböző rétegeinek reprodukciója az érdek- és konkurencia harcban történik. E harc eszközei a gazdasági, kulturális és társadalmi tőkék. A különböző tőkeformák bizonyos határok között kölcsönösen konvertálhatók; Bourdieu, 1997).

A továbbiakban kibővítjük a társadalmi tőke fogalmát a Granovetter-féle kapcsolathálók fogalmával. Granovetter kutatásai által kimutatta (1973, 1974), hogy adott körülmények között a jó munkahelyhez, álláshoz való hozzájutásban a szoros (erős) kapcsolatokhoz képest hatékonyabbak azok a laza szálak, ismeretségek amelyek mintegy összekötik az egyéneket azokkal az intézményekkel és magas társadalmi-gazdasági státusszal rendelkező személyekkel, akikre szükségük lehet céljaik elérésében, és az „erős” kötésű kapcsolataik nem adnak erre lehetőséget. Bourdieu elmélete alapján empirikus modellt is kidolgoztunk a státusmegszerzésben szerepet játszó tőkeformák súlyának mérésére.

A foglalkozásra alapozott rétegséma erdélyi relevanciájának felfedezésében megerősített bennünket az, hogy egyrészt Magyarországon – Andorka szerint (1997) – az egyik leginkább bevált eljárás rétegződési modell a családfő foglalkozására épül, másrészt Duncan amerikai vizsgálatok alapján megállapította (idézi Cherkaoui, 1992:127), hogy a foglalkozási hierarchia magába foglalja az iskolázottsági szintek hierarchiáját is, az aktív amerikai férfiak esetében, és feltételeztük, hogy ez nálunk is így van.

A MODELL ALKALMAZÁSA ERDÉLYBEN

Ahhoz, hogy az erdélyi helyzetre alkalmazhassuk az Erikson és Goldthorpe társadalmi osztályosítását, ez kiegészítésre, bizonyos pontokon módosításra szorul; és a társadalmi-gazdasági státusok csoportosítása a következőképpen alakul:

- Az első, a szerzők által szakértelmiségieknek mondott kategóriát, csúcsvezetők kategóriájának nevezzük, amely a mi esetünkben explicit módon magába foglalja nemcsak a kereskedelem terén tevékenykedő csúcsvezetőket, hanem a politikai és közigazgatási tisztségviselőket is, valamint a 10-nél több alkalmazottal rendelkező vállalkozókat, közép- és nagyvállalkozókat.

- A hivatalnokok és a magasabb beosztású nem fizikai munkások II. és III. csoportját három különálló csoportra osztottuk, figyelembe véve egyrészt Bourdieu tőkeelméletét, miszerint a csúcsvezetőket (talán) nem lehet a nem fizikai munkások felügyelőivel egy csoportba sorolni, mivel a szimbolikus, gazdasági és társadalmi tőke-kombinációk és volumenek különbözőek, és ez politikai, kulturális magatartásbeli valamint életvitelbeli különbségeket jelent. Másrészt, az egyes foglalkozások csoportjának száma és súlya különbözik a nyugat-európai struktúrától (amit itt most a köztudottsága miatt is, de a terjedősség elkerülése miatt is adatolás nélkül jegyzünk meg). A kommunizmus időszakában a totalitárius gazdasági és közigazgatási rendszer kialakított egy olyan értelmiségi osztályt, amelynek különleges szerepe lett a rendszerváltás folyamatában. A közép-európai országokra vonatkozó könyvükben Eyal, Szelényi és Townsley kifejtik, hogy a posztkommunista társadalmakban a kapitalizmust a tág értelemben meghatározott értelmiség alakította ki, nem lévén még egy tőkés osztály (Eyal és mtsai, 1998:63-110). Az értelmiség szociológiai meghatározásához nem kerülhető meg a régi Konrád-Szelényi-féle

meghatározás. Eszerint „értelmiségi az, akinek tudása, foglalkozása folytán olyan értékekre utal, amelyeket a társadalom kultúrájának részeként fogad el”. Eszerint az értelmiség tudásával legitimizálja hatalmát (Konrád, Szelényi, 1989). Először is ezt a meghatározást a Szalai Erzsébet átfogalmazásában könnyebb operacionalizálni, miszerint értelmiségi az, akit kizárólag az a sajátos tudása legitimál (...) amelynek bármiféle referenciája van a társadalom spontán teleológiáját reguláló fogalmakra vonatkozóan. Szalai szerint a sztálini típusú rendszerekben, így Ceaușescu Romániájában sem elsősorban a sajátos tudás legitimizálja a hatalmon lévők pozícióit (Szalai, 1994:64), így távolról sem beszélhetünk az értelmiség osztályhatalmáról Romániában. A definíció bármely megfogalmazásának következménye, hogy nem a tudás avat valakit értelmiségivé, hanem az, hogy státusa betöltéséhez nincsen más jogcíme, csak a tudása. E következmény, amelyet a szerzőpáros fogalmaz meg, hozzásegít bennünket ahhoz, hogy egy empirikus elemzésben megragadható legyen az *értelmiségi*, amennyiben körülhatároljuk azokat a státuscsoportokat, amelyek e meghatározásnak eleget tesznek. Ezen státusok egyik sajátos csoportját képezik az úgynevezett *csúcserntelmiségi* és *szabadfoglalkozásúak*. Ide tartoznak az egyetemi oktatók és kutatók, hivatásos újságírók, művészek, (szakmai értelemben) vezető közgazdászok, orvosok, továbbá az ügyvédek és az igazságszolgáltatásban dolgozók (bírók, ügyészek), leszámítva a kiegészítő személyzetet. Nem tartoznak bele azon, egyébként értelmiségi foglalkozásúak, akik vállalkozók, és akik olyan vezető pozíciót töltenek be, amelynek megszerzéséhez nem elsősorban a sajátos tudás szolgált alapjául (pl. parlamenti képviselő, államtitkár, kórházigazgató stb.), de értelmiségiként jelenik meg például a tanszékvezető vagy a főorvos.

Az értelmiségiek nagyobb részét a másik, rutin szellemi foglalkozásúaknak nevezett csoport képezi. Ennek a rétegnek az egyes státuscsoportjai a Konrád-Szelényi definíció határán mozognak. E réteg meghatározásához az Erikson-Goldthorpe modell a *rutinmunkát* de *nem fizikai* munkát végzőket tömörítő csoportjából indultunk ki. Ide tartoznak a rutin szellemi munkát végző közigazgatási és kereskedelmi alkalmazottak, más beosztott dolgozók a szolgáltatások terén, beleértve az oktatásban és egészségügyben, de más szektorokban is dolgozó diplomásokat, vagy diplomás státust betöltőket, akik nem töltenek be olyan vezető szerepet, amely megszerzésében vagy megtartásában más tőkeformák (politikai-kapcsolati, gazdasági) dominálnak, hanem, a Konrád-Szelényi definíció szerint, pozíciójuk alapjául elsősorban a szaktudás szolgál. Ide tartoznak a közoktatás oktatói, rutin munkájú, beosztott státusú közgazdászok, mérnökök, építészek, papok, állatorvosok, agronómusok stb. A két értelmiségi csoport néhány ponton nem határolható el egyértelműen, de erre azért nem térünk ki részletesen, mert az elemzés során leggyakrabban a két csoport összevonva kerül elemzés alá.

Az értelmiségiek általában, mint Konrád és Szelényi is leírta (uo), jobban hozzáfértek a hatalomhoz és társadalmi tőkéhez mint Nyugaton, ahol a gazdasági tőkével rendelkezőknek nagyobb szerepe volt és van a társadalmi presztízshierarchia kialakításában. Ezeknek a jellegzetességeknek nyomuk van az erdélyi posztszocialista társadalmi szerkezet és presztízshierarchia kialakulásában is.

A fenti szempontok alapján kialakult rétegek a következők:

1. Csúcsvezetők;
2. Gazdasági és politikai vezetők, középszintű közhivatalnokok, technokraták;
3. Csúcserntelmiségi és szabadfoglalkozásúak;

4. Más megszokott és rutinszerű munkát végző értelmiségiek;

5. Az alacsonyabb beosztású nem fizikai dolgozók osztálya: valamivel szélesebb körű mint az Erikson-Goldthorpe séma III.b osztálya, ide tartoznak az asszisztensek, laboránsok, rutinmunkát végző hivatalnokok és a középvégzettségű eladőügynökök is;

A többi társadalmi kategória megmaradt a Goldthorpe-Erikson féle felállításban. A farmereket nálunk önálló gazdálkodóknak (gazdák) nevezik. Az ők esetükben mindenki, akinek nincs minimum 1 hektár szántóföldje a mezőgazdasági munkások kategóriájába tartoznak és fordítva:

6. Legtöbb 10 alkalmazottal rendelkező kisvállalkozók;

7. Alkalmazott nélküli kisvállalkozók és kisiparosok (beleértve a saját autóval rendelkező magántaxisokat);

8. Magán földművelők;

9. Alacsonyabb rangú technikusok, mesterek és a fizikai munkások termelésirányítói;

10. Szakképzett munkások ;

11. szakképzetlen és félképzett munkások;

12. agrármunkások és más elemi szektorbeli tevékenység;

Habár az elméleti sémákban (praktikus okok miatt) nem jelennek meg, ide kell soroljunk még két sajátos kategóriát, amelyek a különböző tőkeformák volumenének birtoklása tekintetében igen heterogének:

13. Háztartásbeliek és tartós munkanélküliek;

14. Inaktív (nem dolgoznak): tanulók, egyetemisták, rokkantak stb.;

E utóbbi kategóriák a még tanuló diákok és azok bevonásával keletkeztek, akik, valamilyen oknál fogva, nem dolgoznak vagy soha nem is dolgoztak (pl. rokkantak).

Ezeket a társadalmi-foglalkozási kategóriákat 7 társadalmi osztályba soroltam (valójában nyolcra, a inaktívakat is számítva, mely kategóriát kihagytuk a sokváltozós elemzések esetén), módosítva Goldthorpe-Erikson modelljét. Megjegyzendő, hogy a módosítások kialakításában figyelembe vettük Ferge Zsuzsa munkajelleg-csoportjainak kialakítási szempontjait, (Ferge, 1973), valamint a posztkommunista társadalmi struktúra sajátosságait Eyal, Szelényi, Townsley (1998) leírásában. A zárójelben levő számok a fenti egyesített kategóriákat jelöli:

1. Vezetők és vállalkozók (1) és (2);

2. Értelmiségiek (3) és (4);

3. Nem fizikai dolgozók (5);

4. Kisvállalkozók (6) és (7);

5. Tulajdonos gazdálkodók (8);

6. Nem mezőgazdasági fizikai munkások (9)-(11);

7. Mezőgazdasági munkások (12)

Végül az empirikus elemzések során még elkülönítettük az „Inaktívak” (13 és 14) csoportját.

Goldthorpe modellje a nagyvállalkozók és vezetők között nem tesz különbséget, de léteznek azonosító eszközök e két kategória különválasztására, és pedig kiegészítő változók segítségével az alapsokaság tagjai társadalmi-gazdasági státushelyzetük szerint elhatárolhatók. Azért választottuk mégis az összevont változatot választottuk, mert ezeknek száma és súlya annyira kicsi, hogy nem nyerhető nagy előny a megkülönböztetett elemzés során egy 1000-2000 közötti elemszámú minta esetén. A vállalkozók besorolását egyes kérdőív-kérdések segítségével pontosítottuk az adatbázisban, melyek a piaci pozíció és az alkalmazottak számára kérdeztek rá a tulajdonosok és vállalkozók esetében. A tíz vagy annál több alkalmazottal rendelkező munkáltatók az első kategóriába tartoznak. A séma második rétegét az értelmiségiek képezik, amelyet az előbb leírt két értelmiségi kategória összevonásából kapunk.

A RÉTEGEK ARÁNYA NEMZETISÉGENKÉNT

Először elemeztük hogyan rétegződik a magyar lakosság 1997-ben illetve 1999-ben a társadalmi-foglalkozási státushelyzet 15 kategóriája függvényében (az adatok a 2-es mellékletben találhatóak)

Folytattuk a hét elemes rétegződési séma megalkotásával. Az adatok egy részét kijavítottuk az alapsokaságbeliek piaci pozíciójáról és a munkahelyi státusáról szóló adatokkal és információkkal, ugyanakkor kihagytuk a inaktívak kategóriáját.

1. táblázat. A rétegek aránya etnikumonként (* kerekített adatok)

Társadalmi rétegek	Etnikumok évek szerint		
	1997	1997	1999
	Románok (N=716)	Magyarok (N=1117)	Magyarok (N=1087)
Vezetők	5	2,5	3,5
Értelmiségiek	14	18	16
Nem fizikai dolgozók	17	22	19,5
Kisiparosok	3	9	10
Mezőgazdasági önállók	3	5	6,5
Fizikai munkások	36	33,5	36
Mezőgazdasági munkások	3	1	1,5
Nem dolgoznak	18	9	7
Átlag	100	100	100

A „nem dolgozók” kategóriájába tartoznak azok, akik aktív éveikben vannak ugyan, de nincs munkahelyük, mint például a háztartásbeliek, betegnyugdíjasok, tartós munkanélküliek. A magyar lakosság körében észlelhető különbségek okai 1997 és 1999 között egyrészt a standard mintavételi hibának, másrészt (csak feltételezzük!) az ebben a periódusban történt változásoknak tulajdonítható, melyet az RMDSZ kormányba kerülése magyaráz, minek következtében esetleg megnövekedhetett a magyar alkalmazottak száma a helyi állami intézetek vezető pozíci-

óiban. Az 1997-es kutatásban használt, a román alapsokaságot jelentő mellékmintából kitűnik a viszonylag több román, mint magyar, nem dolgozó. Figyelembe véve, hogy a román mellék-minta kisméretű, ezért hibaértéknek (amely több mint 5 százalék 8 értékű változó esetén) tekintjük a különbséget. A népesség társadalmi-foglalkozási kategóriák szerinti elosztását, majd a hét társadalmi réteget vizsgálva néhány különbséget veszünk észre, melyeket nem a mintavételi hiba okozott, és különben is más vizsgálatok is alátámasztják (lásd Veres, 1998). A vezetők súlya nagyobb a román lakosság körében, főleg a csúcsvezetők kategóriája esetében, amely magába foglalja a politikusokat, a városi polgármestereket, nagy és középvállalatok igazgatóit, a magas rangú köztisztviselőket, mint a prefektus, a megyei felügyelők stb. A román etnikum viszonylagos dominanciája (a számbeli többségi helyzete mellett) az erdélyi közhivatalok és állami vállalatok vezető funkcióiban már a kommunizmusban, a hetvenes évektől kezdve kialakult, a nemzeti homogenizálási programnak megfelelően. Bizonyos területeken ez a folyamat lelassult ugyan, de nem állt meg még a kilencvenes években sem. 1999-ben figyelhető meg növekedés a magyarok esetében, de elsősorban középszintű vezetői körben.

Egy másik különbséget veszünk észre a kisiparosok súlyát tekintve, amely ez esetben a magyar lakosság esetében nagyobb. Lehetséges, hogy néhány hagyományos kispolgári mesterséget a magyarok a románokat „felülmúlva” gyakorolnak, mivel ezek városi foglalkozások, és Erdélyben a magyarság a románokhoz képest lényegesen nagyobb arányát adta a városi lakosságnak, mint a falun élőknek, egészen a 60-as évekig (lásd Livezeanu, 1995).

A TÁRSADALMI RÉTEGEK KÖZÖTTI KÜLÖNBSÉGEK

Ha minden rétegben külön-külön elemezzük a jövedelmek nagyságának eloszlását és ha összehasonlítjuk kategóriákként az átlagjövedelem értékét az átlagos összjövedelem értékével, élesen kitűnik, hogy az elemzett társadalmi kategóriák jövedelmei között nagyok az eltérések.

Sőt az előbb behatárolt rétegek sorrendje is összefügg a jövedelmek hierarchiájával. Kivételt a gazdálkodó földművesek képeznek, akiknek persze implicit jövedelmeik is vannak a földművelésből, ami nem pénzbeli bevétel, de hozzájárul a mindennapi költségek fedezéséhez.

2. táblázat. A rétegek eloszlása jövedelemkategóriák szerint, erdélyi magyarok, (N=957), 1999

Társadalmi rétegek	Egyhavi nettó jövedelem USD-ben, százalékok			Átlagos jövedelem (USD)
	1-50	51-110	111-2000	
Vezetők	1	4,5	14	125
Értelmiségiek	7	25,5	33	83
Nem fizikai dolgozók	11	9	17	58
Kisiparosok	11	1,5	1	79
Mezőgazdasági önállóak	21	22	12	25
Fizikai munkások	41	36	19	59
Mezőgazdasági munkások	3	1	1	40
Nem dolgoznak	5	11	3	23
Összesen	100	100	100	63

A jövedelemkategóriákban a rétegek részarányát vizsgálva a fenti táblázat alapján jól láthatóak a jövedelemkülönbségek rétegenként. A nagy jövedelműek 14 százalékát a vezető réteg képezi (110 dollár felett), a munkások és a földművesek aránya ebben a jövedelemkategóriában jóval kisebb. A tendenciák ugyanazok a család havi nettó jövedelme vagy a családban az egy főre eső jövedelem tekintetében is. A rétegek szerinti átlagjövedelmek még inkább mutatják a különbséget: a vezetők jövedelme az ötszöröse a mezőgazdasági önállókénak (akik az általuk megtermelt és elfogyasztott élelmiszert nem tekintették jövedelemnek), kétszerese a fizikai munkásokénak.

A anyagi-gazdasági tőke a társadalomban való eloszlása mértékének egy másik mérési módszere a tartós használati, fogyasztási javak felleltározása, beleértve az autót, ingatlant is. Köztudott, hogy a módszer hátránya az, hogy hosszabb periódusra összegezi fel az anyagi helyzetet és nem mutatja a hirtelen változásokat. Ellenben előnye, hogy a válaszok sokkal őszintébbek, mint a jövedelmek esetében. A vagyon szerepe a társadalomban egyrészt az életmód kondicionálásában jelentkezik, másrészt pedig ezen javak birtoklása bizonyos társadalmi státustekintélyt nyújt (vö. pl. Ferge, 1973:185). Az elemzett magyar népesség adatai szerint megközelítőleg 6 százalékuk rendelkezik a javak többségével, egy kisebb csoport pedig ezek közül több mint tízzel. Ez a kategória képviseli *anyagi szempontból a felső réteget*.

3. táblázat A társadalmi rétegek tagjainak százalékos eloszlása a tartós használati cikkek száma szerint (N=1087, 1999)

Társadalmi rétegek	Cikkek száma			Cikkek átlagos száma
	0-2	3-5	6-13	
Vezetők	13	50	37	4,9
Értelmiségiek	22	53	25	4,2
Nem fizikai dolgozók	33	52,5	14,5	3,5
Kisiparosok	56	34	10	2,9
Mezőgazdasági önállók	88	12	0	1,0
Fizikai munkások	57	36	7	2,5
Mezőgazdasági munkások	72	22	6	1,2
Nem dolgoznak	45	44	11	2,8
Átlag				3,0

A tartós használati cikkek birtoklása a jövedelmekhez hasonló helyzetet mutat: a vezetők és az értelmiségiek a leggazdagabbak, míg az első szektorban dolgozók a legszegényebbek. Ellenben, akik nem dolgoznak, mégis a lakossági átlaghoz közelítő értékben birtokolnak javakat; (lehetséges, hogy ezeknek egy része előbb dolgozott vagy más családtagok jobban keresnek, de erre nincsenek adataink).

Az adatok igazolják a *fennebb* bemutatott gazdasági elit létezését. Megjegyzendő, hogy a vagyon szerinti középosztály kisebb, mint az alsó osztály. Ez a helyzet a fejlett nyugati országokban éppen fordított. Annak ellenére, hogy ez a foglalkoztatottsági struktúra szorosan kapcsolódik az anyagi tőke e mutatóihoz, a gazdagok kategóriája több rétegből áll össze és csupán 42 százaléka származik az első két rétegből.

Összegezve a rétegek anyagi helyzetét kiderül, hogy Erikson és Goldthorpe modellje a kelet-közép európai viszonyokra is alkalmazható, és az általunk meghatározott társadalmi kategória-választóvonalak helytállóak a jövedelem és a vagyoni különbségek kimutatásához. A választott módszerekkel megejtett rétegződés releváns és egy anyagi szempontból pontos rangsorolást tükröz.

A kulturális különbségek méréséhez a Bourdieu-i kulturális tőke-meghatározást használtuk fel, amelyet operacionálisan az intézményesült és a tárgyiasult kulturális tőkével mértünk, amelyek magába foglalják a legmagasabb iskolázottsági szintet, és kultúrát közvetítő javak birtoklását, amelyek közül legfontosabbaknak a könyveket tekintettük. (A rétegződés és a kulturális szint közötti összefüggések kutatása során, mint ismert, Bourdieu megállapította – 1978:379-381 –, hogy az egyén műveltsége és iskolázottsága kulturális tőkét képez, amelyek segítségével könnyebben megvalósíthatja céljait a társadalomban, beleértve egyes státusok elérését is. Ugyanakkor – a nevezetes Bourdieu-i tézis szerint – ez a kulturális tőke különböző stratégiák révén gazdasági tőkévé is átkonvertálható).

Mint ismeretes, az egyén kulturális tőkájének kialakulásában a család és az iskola játszik szerepet. Ezen közegek és a társadalmi struktúra közötti kapcsolat mérésére a személy és a szülei iskolai végzettségét valamint a család tulajdonában levő könyvek számát vettük alapul. Először lássuk, hogy milyen összefüggések figyelhetők meg ezen tényezők és a társadalmi státuszhelyzet között, majd a továbbiakban többváltozós elemzéssel vizsgáljuk több tényező kapcsolatrendszerét.

4. táblázat. A rétegek összetétele iskolázottság szerint a magyar lakosság körében, 1999

Társadalmi rétegek	Iskolázottsági szint szerinti arányok (N=1174)			
	8 osztály vagy kevesebb	Szakiskola	Középisk.	Felsőfokú végz.
Vezetők	2,5	7	33,5	57
Értelmiségiek	2	1	34	63
Nem fizikai dolgozók	15	10	53	22
Kisiparosok	24	32	36	8
Mezőgazdasági önállók	83	11	4,5	1,5
Fizikai munkások	33	32	31	4
Mezőgazdasági munkások	78	11	5,5	5,5
Nem dolgoznak	39	12	34	15
Átlag	27	19	34	19

Elemezve az alábbi és a 8-11. mellékletek adatait megállapíthatjuk, hogy az intézményesült kulturális tőke és az azzal járó presztízselemek (diploma, címek) a legerősebben függenek össze a státuszhelyzettel, és határozzák meg azt az összes tényezők közül. Az apa iskolázottsága a származási kulturális környezet szokásos indikátorát vettük alapul a mi mérésünkben is. Habár az apa iskolázottságának van szerepe a státuszdeterminációban, valószínűleg a nagymértékű strukturális mobilitás következtében, amely a XX. században játszódtott le Erdélyben és Romániában, különösen 1948 óta, ez a szerepe elmaradhat sok más tényező mögött. Etnikai hovatartozás szerint jelentős különbségek figyelhetők meg a társadalmi hierarchia csúcsán. A románok esetében

a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya jóval meghaladja a magyarokét. A vezető rétegen belül a magyarok csupán négy százalékának van felsőfokú végzettsége, míg a románok 22 százalékának. Az értelmiségi réteg körében a románok 81 százaléka diplomás a magyarok 49 százalékához képest. Megjegyezzük, hogy a magyar értelmiségi foglalkozásuk az 1997-es kutatás adataiban relatíve nagyobb arányban vannak képviselve mint a román értelmiségi foglalkozásúak. Ezek legnagyobb része helyettesítő tanár az általános iskolákban, így választott értelmiségi definíciónk alapján, társadalmi pozíciójuk értelmében az értelmiségi réteget gyarapítják.

A kulturális tőke tárgyiasult formája a háztartásban levő könyvek számával fejezhető ki (némi módszertani – érvényességi – hátrányokkal számolva). A családban levő könyvek számával inkább a kulturális feltételek, a miliő tükröződik, de nem csupán az, hanem a társadalmi háttér is, mert mint ismeretes, a könyvek egy része öröklésből is származhat.

5. táblázat. A könyvekkel való ellátottság rétegenként, erdélyi magyarok, 1999
(* az összes könyvre számolva)

Társadalmi rétegek	A könyvek számának átlaga	A magyar nyelvű könyvek számának átlaga	Standard* szórás
Vezetők	1289	998	2379
Értelmiségiek	1147	1040	2034
Nem fizikai dolgozók	779	610	2352
Kisiparosok	235	203	323
Mezőgazdasági önállók	94	83	222
Fizikai munkások	200	177	320
Mezőgazdasági munkások	120	74	223
Nem dolgoznak	391	207	2008
Átlag	597	455	2492

A birtokolt könyvek száma szerinti hierarchia ugyancsak szoros összefüggésben van a foglalkozási státuszhierarchiával, akárcsak az iskolázottság esetében. A mezőgazdasági önálló gazdálkodók újra a sor végére kerülnek, a munkások mögé. A különbségek három szintbe sorolhatók. A magasabb műveltség szintet tükröző rétegek az átlagos könyvszám legalább duplájával rendelkeznek, valamint az alacsony kulturális szinttel rendelkezők az átlagos könyvszám legfennebb egyharmadával rendelkeznek. A vezetők és az értelmiségiek a magas kulturális szintet tükrözik. A nem fizikai dolgozók a közepeset, míg a többiek az alacsony kulturális szintet érik el ebből a szempontból. Elemezve a csoportok homogenitását megállapítható, hogy a rétegeken belüli szórásértékek a teljes szórásértéknél kisebbek, tehát kulturálisan viszonylag homogénnek tekinthetők a rétegek.

Az újságolvasás gyakorisága is jól asszociálható a társadalmi osztályhelyezettel.

Összefoglalva a társadalmi pozíció és a kulturális tőke közötti viszonyról elmondható, úgy ahogy Bourdieu is megjegyzi, hogy az értelmiségiek és a nem fizikai dolgozók (és nálunk: a vezetők is) azok, akik kulturális tőke volumene a legnagyobb, azaz Bourdieu-i fogalommal élve ők képviselik a kulturális osztályfrakciókat a vezetők kategóriájának egy részével együtt. A kialakított réteghierarchia modellje a kulturális tőke tekintetében is érvényes az erdélyiek körében.

A harmadik tényező, ami a státusszerzés folyamatában felhasználható a Bourdieu-i elmélet alapján, az a társadalmi vagy kapcsolati tőke. A társadalmi-kapcsolati tőke fogalmát arra a granovetteri elvből vezethető vissza, miszerint a gazdasági cselekvések a társadalmi kapcsolatok hálózatában zajlanak, továbbá a munkamegosztás részleges kulturális meghatározottságából, azt lehet kielemezni, hogy a társadalmi kapcsolatokban testet öltő társadalmi-kulturális erőforrások miként befolyásolják a társadalmi-gazdasági státusz komponenseit, mint az elért jövedelmet, vagy a munkahely jellegét az erdélyi magyarok körében.

A rendelkezésre álló, a kapcsolathálózat mérésére szolgáló sajátos adatok négy, pontosabban nyolc kérdőív-kérdés alapján vették fel. A kérdőív e kérdéscsoportja a Fisher-módszer egy változata, az Angelusz-Tardos féle adaptációjának segítségével vizsgáltuk. és a kérdések tehát, ezúttal is arra vonatkoztak, hogy a megkérdezettek különböző élethelyzetekben kivel, milyen személyekkel teremtenek kapcsolatot, illetve kit, mivel bíznak meg, kitől, mikor igényelnek segítséget. Az egyes felsorolt helyzetekben igénybe vehető kapcsolatok száma és a személyek néhány szociodemográfiai jellemzője alapján végeztük az elemzést.

Ennek megfelelően a vizsgált sokaság 11,5 százaléka nem említett egyetlen kapcsolatot sem a megjelölt szituációkban, további 40,7 százalék kapcsolatszegény, és ez a modális kategória, szemben a magyarországi adatokkal, ahol a modális érték a közepes kapcsolatszámúval rendelkezőké. A közepes létszámú mikro-networkkel rendelkező személyek aránya az erdélyi magyarok körében 34,7 százalék. A kapcsolatokban gazdag népesség aránya 13,1, ami ugyancsak lemarad, igaz nem sokkal a magyarországi aránytól (15 százalék). Nem elhanyagolható tény a kapcsolathiányos személyek rendkívül nagy aránya (11,5 százalék), főleg a magyarországi adatokhoz képest, ahol ez az arány 1,6 százalék.

6. táblázat. Kapcsolatháló kiterjedtsége rétegenként 1997-ben, százalékban

Társadalmi rétegek	Nincsenek kapcsolatai		Kiterjedt kapcsolatháló	
	Románok	Magyarok	Románok	Magyarok
Vezetők	15	12	9	22,5
Értelmiségiek	9	5	16	26
Nem fizikai dolgozók	25	7	7	9
Kisiparosok	16	13,5	0	8
Gazdálkodók	10	18	5	5
Fizikai munkások	22	15,5	7	7,5
Nem dolgoznak	26	17	5	7
Átlag	20	11	7,5	13

Erős összefüggés mutatható ki (Chi négyzet teszt mellett is) a státushierarchia és a kapcsolatháló sűrűsége között. A felső réteget képviselő vezetők, akik a legmagasabb státuszt foglalják el, átlagos arányban állítják, hogy nem rendelkeznek kapcsolathálójával (12). Az értelmiség kapcsolathíányos csoportja a legkisebb, fele a vezetőkének. Itt az elit elzárkózó magatartásának megnyilvánulását is feltételezhetjük. Továbbá, a középosztályi kategóriák azok, akik számára a kapcsolatok a legfontosabbak céljaik elérésére, mivel az elit tagjai valóban közel állanak a javak elosztásához. Majdnem szabályosan függenek össze a legkiterjedtebb kapcsolatszámúval rendelkezők aránya a státushierarchiával.

Megfigyelhető, hogy a gazdálkodók kapcsolathálója a legszegényebb. Az inaktívak kategóriája gyűjtőkategória, ezért nem jellemzőek az adataik, ugyanis a nyugdíjasok⁶ eredeti foglalkozása bármelyik más kategóriába bekerülhet.

Külön megvizsgáltuk a jövedelemszint és a kapcsolatok számának összefüggését. A jövedelem szerinti csoportok körében fokozatosan emelkedik a kiterjedtebb kapcsolathálóval rendelkezők aránya a jövedelem nagysága szerint. A 250 dollárnál nagyobb jövedelemmel rendelkezőknél már nem tudni, hogy mi a tendencia, a kis elemszám miatt (összesen 8 személyről van szó, a minta elemeinek 0,8 százaléka).

A többi státuszelemek mutatóinak viszonya a kapcsolathálózatok kiterjedtségéhez hasonló tendenciát mutat, a szakirodalomban jelzett sajátosságokkal. Legszorosabb kapcsolatot az iskolázottsággal mutat, ami a társadalmi státuszhoz egyik indikátora is egyben. Megfigyelhető, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében a gazdag kapcsolathálózattal rendelkezők aránya többszörösen nagyobb, mint az alacsony iskolázottságúak körében.

A *like me* effektus a kapcsolatháló alakításában arra vonatkozik, hogy a személyek hozzájuk hasonló társadalmi státusú személyeket preferálnak. Ennek ellentéte a „presztízs elv” amelynek lényege az, hogy az egyének náluknál magasabb státuszú személyekkel való kapcsolatra törekednek. A „presztízs elv” tehát a felfele irányuló mobilitást, vagy annak az esélyét mutatja, egy nem hagyományos mérési módszerrel. A társadalmi kapcsolatháló gazdagságából származó előnyt legjobban a középosztálybeli státuszcsoportok tudják kihasználni. Az iskolázottságot vettük irányadónak, amikor ezeknek az effektusokat mértük. A két jelenség előfordulásának mértékét az asszociációs index segítségével mértük, amely az asszociációs tábla cellái megfigyelt és elméleti gyakoriságai segítségével számoltuk (vö. Angelusz, Tardos, 1991:60)

Az asszociációs indexeket azoknak az adatoknak az alapján számítottuk ki, amelyek arról a informálnak, hogy a kutatók milyen kapcsolatban vannak azokkal, akikre lakásuk felügyeletét bíznák abban az esetben, ha elutaznának. A számításba csupán azok kerültek bele, akik megjelöltek legalább egy kapcsolatszemélyt.

7. táblázat. A „like me” effektus asszociációs indexekben kifejezve, magyarok, 1997 (N=931)

A kapcsolatszemélyek iskolázottsága	A válaszolók iskolázottsága				Összesen
	8 osztály vagy kevesebb	Szakiskola	Középiskola	Felsőfokú végzettség	
8 osztály vagy kevesebb	1,32	1,27	0,79	0,74	270
Szakiskola	0,83	2,17	1	0	31
Középiskola	0,70	0,88	1,16	1,25	355
Felsőfokú végzettségű	0,26	0,38	1,25	2,62	86
Összesen	259	142	435	109	742

Kihangsúlyozódik mind a *like me* effektus, mind a presztízs elv érvényesülése, hiszen az átlómenti asszociációs értékek – amelyek a *like me* effektus érvényesülését mutatják – az össze nagyobb 1-nél, tehát érvényesül a hasonlóság elve. Sőt, a középfokú végzettségűek kivételével mind egyik csoportban a legerősebb asszociációs mutatók az azonos iskolai végzettséggel rendelkező

6. A nyugdíjasoknak az utolsó foglalkozásukat kellett volna bejelenteniük, de ezt nem minden esetben tették meg.

kapcsolatemberekre vonatkoznak. Minden szinten megfigyelhető, hogy a felfele irányuló aspiráció, a presztízs elv főleg az egy iskolázottsági fokozattal fennebb levők preferálásában nyilvánul meg, és nagyobb, mint az alacsonyabb iskolázottságúak preferálási értéke, sőt, a középfokú végzettségűek esetében még erősebb a presztízs elv érvényesülése a *like me* effektusnál is.

Ami a kapcsolathálókból említett személyek nemzetiségét illeti egyértelmű, hogy Erdélyben a mikro-networkök etnocentrikus alapon szerveződnek, alig van átfedés a magyar és román lakosság kapcsolathálói között. Az egész magyar népesség 4-6 százaléka tart fenn személyes mikro-network kapcsolatokat a románokkal, más nemzetiségűekkel fenntartott kapcsolatokat 1997-ben az alapsokaság kb. 1 százaléka említett. (Ugyanakkor ez az elkülönülés az etnikumközi viszonyokat megromlásának is egy örökös háttere lehet). Angelusz és Tardos 1986-os magyarországi adatok segítségével vizsgálták a kapcsolati erőforrások összefüggését más tényezők között a státuszjelző tényezőkkel, így a jövedelemmel és a munkahelyi elégedettséggel. Arra a következtetésre jutottak, hogy a gyenge kötések magyarázzák ugyan a jövedelmet, de más tényezők mögött, mint a nem, iskolai végzettség, lakóhely, életkor (Angelusz, Tardos, 1991:83. A továbbiakban mi is megkíséreljük azt leellenőrizni adatainkon.

STÁTUSZ-MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK

Mint láttuk, mindegyik tőkeformának valamilyen szerepe van a társadalmi státusz meghatározásában. Ebben a részben megvizsgáljuk, hogy a különböző tőkeformákhoz tartozó indikátorok mennyire magyarázzák a foglalkozási státuszcsoporthoz tartozó presztízst. A nagyszámú indikátorhalmazból, amelyek felhasználhatók a státusz helyzet mérésére, néhány kiemelkedik, ezek közül is a mennyiségi változókat válogattuk ki. Ezen hatások irányának és erősségének feltárására a lineáris többlépcsős regresszióelemzést használtuk (stepwise eljárás). A közvetett hatások feltárására külön regressziós elemzést végeztünk, amelyekben az iskolázottsági szint és a tartós fogyasztási cikkek száma szerepelt függő változóként. Az elsőben azt vizsgáltuk, hogy milyen közvetlen hatása van a családi háttérnek az iskolázottsági szintre, a másodikban pedig, hogy milyen tényezőknek van közvetlen hatása a hosszú távon felhalmozható fogyasztási javakra, amelyeknek esetenként a státuszra való közvetlen hatásuk gyengébb.

A modellt külön alkottunk meg az össznépeségre, de külön a férfiak eseteire is. A kettő között csak kis különbség figyelhető meg, az össznépeséget elemző regressziós modellbe az egyéni összjövedelem került be, míg a férfiak modelljébe e helyett az egy főre eső családi jövedelem. Anélkül, hogy ebből messzemenő következtetéseket vonhatnánk le, talán azt elmondható, hogy a férfiak foglalkozási presztízisének közvetlenebb kapcsolata van a család teljes jövedelmi helyzetével, mint a nőknek, hiszen a nőket is bevonva az egyéni jövedelem kerül be a modellbe független változóként. Ennek egy lehetséges oka, hogy a nők hozzájárulása a családi jövedelemhez sok esetben elmaradhat a férfiakétól, még azonos presztízisű státuszcsoporthoz tartozóknál is.

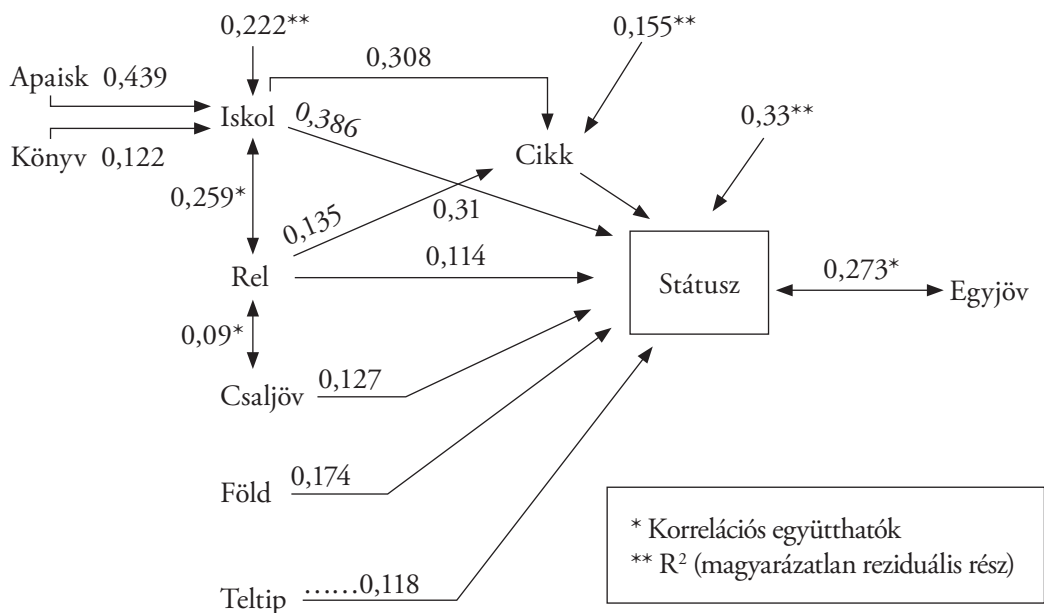
Függőváltozóként a foglalkozási presztízst vettük alapul. Kiszámításában a státuszcsoporthoz tartozó ismertebb foglalkozások presztízst vettük alapul, úgy, hogy kiszámítottuk a részletes foglalkozás csoportok átlagos presztízspontszámát (15 összesített skálaértékkel, lásd a mellékletet) egy 1995 évi Rotariu féle presztízsvizsgálat értékei alapján (Rotariu, Iluț, 1996:175). A modellben a függő változóként a „Státusz” nevet kapta.

Az alábbi regressziós modell felépítésében a Blau-Duncan (1967) féle modell elemeiből indulunk ki, és egyes változó-skálák kialakításában is a módszerük volt irányadó, viszont az elemzésünk tényezőrendszere eltérő, több tényezőt bevontunk ahhoz, hogy megvizsgáljuk a gazdasági, kulturális és társadalmi-kapcsolati tényezők relatív fontosságát a férfiak foglalkozási státuszszerezési folyamatában. Ezzel szemben az apa foglalkozását vagy annak presztízsét nem vontuk be a modellbe, mert nem sikerült alkalmas intervallumskálát építeni rá (a mai presztízhierarchia nem azonos az évtizedekkel ezelőtti presztízhierarchiával, márpedig régebbi presztízsvizsgálataink nincsenek Erdélyből), viszont az apa iskolázottsági szintje némiképp helyettesíti foglalkozási státusokat, az apa gazdaságilag aktív időszakára vonatkozóan.

A modellbe bevont független változók a következők: *Iskol* – iskolázottsági szint: elvégzett osztályok száma, a Blau-Duncan féle mérési módszerrel korigálva; *Rel* – a fenntartott társadalmi kapcsolatok száma (Fisher-technika alapján); *Könyv* – a családban levő könyvek száma; *Föld* – a család tulajdonában levő földbirtok, hektárban (kéttizedes pontossággal); *Csaljöv* – egy családtagra eső jövedelem, lejben; *Egyjöv* – egyéni havi jövedelem, lejben; *Cikk* – tartós használati cikkek száma; *Apaisk* – az apa iskolai végzettsége az elvégzett osztályok számával mérve, a Blau-Duncan féle mérési módszerrel korigálva; *Anyaisk* – az anya iskolai végzettsége az elvégzett osztályok számával mérve, a Blau-Duncan féle mérési módszerrel korigálva; *Poz* – hatalmi pozíció a beosztottak számával mérve; *Teltip* – az állandó lakhely településének típusa (Dummy változó, 1: város)

Először külön a férfiak esetében számítottuk ki az együttthatókat, amelyek a következő modellt eredményezték:

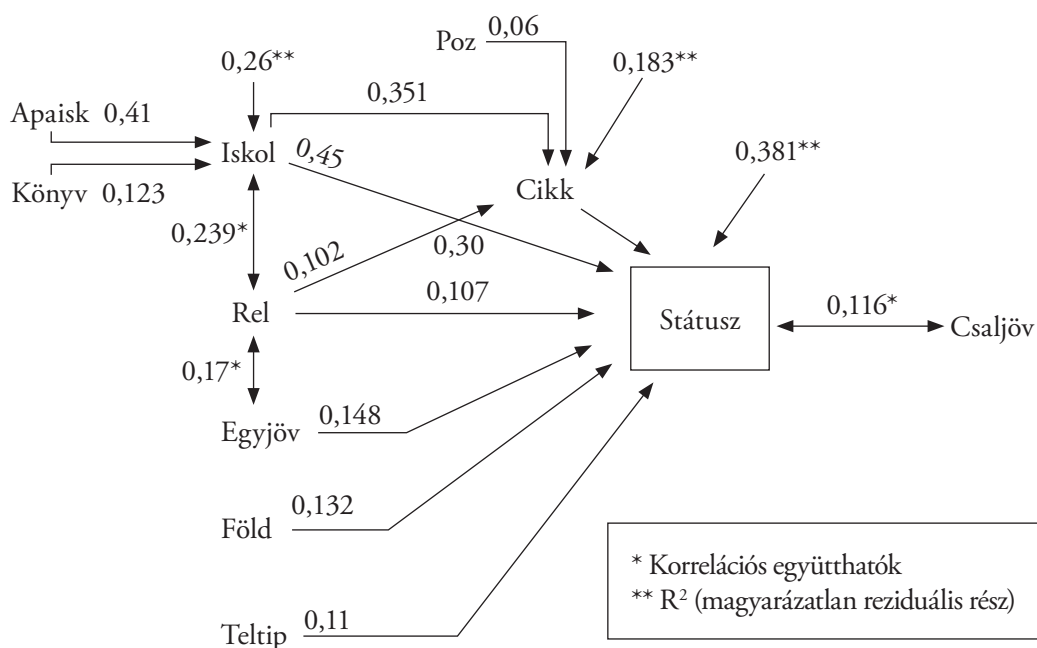
1. ábra A státushelyzet meghatározási modell és béta együttthatók, férfiak esetén (1997-es adatok)

A fenti adatokat és a státushelyzetet meghatározó faktorokat elemezve megállapíthatjuk, hogy a kulturális tőke faktorai a legerősebbek. Az iskolázottság béta együtthatója 0,40 körül van, amely mint intézményesült kulturális tőkeforma meghatározó, a háztartásbeli könyvek száma, amely mint tárgyasult kulturális tőke közvetett hatással van a foglalkozási státus presztízisére, tehát jelentős arányban magyarázzák a kulturális tőke könnyebben operacionalizálható dimenziói.

Az apa iskolázottsági szintje egy indirekt faktor, de fontos a státushelyzet meghatározásában, mivel a férfiak iskolázottságát erősen meghatározza, egy 0,45 értékű béta hányados segítségével az apjuk iskolázottsági szintje. Ez eléggé fontos kulturális reprodukciót jelent az erdélyi magyar társadalmi térségben. Egy másik kutatásunk eredményei szerint ez a helyzet nem különbözik nagyon a román lakosság esetében sem (Veres, 1998).

2. ábra. A státushelyzet meghatározási modell; béta együtthatók (férfiak és nők, 1997-es adatok)

A többi független változó nem magyarázza ilyen nagy mértékben a másik két tőkeforma fontosságát. A település típusa Bourdieu-i értelemben nem illeszkedik egyik tőkeformához sem, ám tágabb értelemben ugyancsak a kapcsolati tőkéhez sorolnám az erdélyi viszonyok között, mivel a magasabb presztízű státusok városban vannak.

Ugyanakkor, látható, hogy a társadalmi tőke közvetett hatása a foglalkozási presztízisére szerezény, míg a közvetlen hatása pedig az iskolázottságra és az egyéni jövedelemre számottevő, ahogy sikerült kimutatni a modellben közvetlenül, a béta együttható 0,17 és 0,25 körüli értékeivel, ugyanis, látható, hogy összetett módon, a gazdasági és a kulturális tőkékre konvertálva (jövedelem, vagyon és iskolázottság) fejt ki hatását. Erre Eyal-Szelényi-Townsley szerzőhárm

is rámutat, hogy Bourdieu-i társadalmi tőke Franciaországban is gyengén intézményesedett, így nem határoz meg osztályfrakciókat. Bár szerintük a kommunizmus idején fontos politikai tőke a posztszocializmusban hasznos társadalmi kapcsolathálóvá alakul, feltéve, ha kulturális tőkével is rendelkezik az egyén, és igen fontos az új társadalmi struktúra kialakulásában (Eyal, Szelényi, Townsley, 2001:83-85). Látható, hogy tíz évvel a rendszerváltás után már Romániában sem határozza meg közvetlenül a társadalmi kapcsolatháló a státuszpozíciót, hanem közvetve, hozzásegít a gazdasági tőkefelhalmozáshoz az erdélyi magyarok körében.

ÖSSZEGZÉS

Az Erikson-Goldthorpe féle séma és a különböző tőkeformák rekonverziójának elmélete a társadalmi tőkét illetően, módosított formában alkalmazható az erdélyi lakosság társadalomszerkezeti fejlődésének elemzésében. A hétrétegű modellvariáns a leghasznosabb, és kisebb nehézségekkel ugyanúgy a rangsorolható minden tőkeforma, volumene függvényében.

A romániai társadalmi és gazdasági reformfolyamat már 1997-ben elérte azt a szintet, ahol pontosan elhatárolhatók a vagyon és jövedelem szerinti rétegekülönbségek, és kimutatható a rétegek relatív homogenitása az anyagi tőke szempontjából. Mindezek ellenére a hierarchia csúcán levő társadalmi osztály nem teljesen azonos a lakosság leggazdagabb 5 százalékának kategóriájával. A magyar etnikumú lakosság vezető osztályának mérete viszonylag kisebb az erdélyi román lakosságéhoz képest.

Az elemzett tőkeformák közül a kulturális tőke játszott a legnagyobb szerepet a az elmúlt ötven évben, különösen a román lakosság körében (Erdélyben), a magas státushelyzetek elérésében. Ennek legfontosabb mutatója az apa és az egyén iskolázottsági szintje közötti kapcsolat intenzitása.

A társadalmi tőke (amit a kapcsolatok kiterjedtségével és milyenségével mértünk), egy másik faktort jelent a magasabb társadalmi státushelyzetek elérésében, és ez közvetlenül nem annyira fontos, mint az iskolázottsági szint, a regresszióelemzés értékei szerint, de komplex módon gyakorolhat hatást, így hatása esetleg sokszorozódhat.

A társadalmi státushelyzet és a társadalmi hálózatok nagysága között szoros összefüggés figyelhető meg. Általában a kapcsolatok száma magasabb a középrétegeknél, illetve az értelmiségiek körében, amíg az elit, vagyis a vezetők, főként gyenge kötésű kapcsolatokat preferálják. Érvényesülni látszik a „presztízs elv”, vagyis a társadalmi kapcsolatok kialakításában egy felfelé irányultság van. A nem fizikai munkát végző középosztálybeliek kapcsolatépítései irányulnak felfelé, az elit felé.

MELLÉKLETEK

1. A rövidített rétegmodellt alkotó foglalkozási csoportok besorolása

Vezetők:

1. Felső vezetők: politikai tisztségviselők, közepes és nagyobb vállalatok tulajdonosai, vezetői, városi polgármesterek
2. Más vezetők: kisebb vállalatok vezetői, részlegvezetők, főkönyvelők, technikai csúcsszakemberek, tanácsosok és községi polgármesterek, magas beosztású tisztviselők

Értelmiségiek:

1. Szabadfoglalkozásúak és csúcsertermiségiek: ügyvéd, jogász, szakorvos, kutató, egyetemi oktató stb.
2. Más beosztott értelmiségiek: tanárok, mérnökök, gyógyszerészek stb.

Nem fizikai beosztottak: hivatalnokok, laboráns, eladó, erdész, ügynök, közvetlen termelés-irányítók szolgáltatásokban

Kisiparosok

1. Kisiparos, önálló, alkalmazott nélkül
2. Kisvállalkozók, 1-10 alkalmazottal

Gazdák: mezőgazdasági önállók, akik saját földjükön dolgoznak, esetenként alkalmaznak néhány idénymunkást;

Munkások

1. Közvetlen termelésirányítók: mester, technikus (iparban és kitermelésben)
2. Szakmunkások
3. Szakképzetlen és segédmunkások (dada, őr, takarító stb.)

Mezőgazdasági munkások: 1 ha földnél kevesebbel rendelkezők, mezőgazdasági alkalmazottak (pl. fejő, tehénpásztor, napszámos)

Nem dolgoznak: háztartásbeliek, tanulók, tartós munkanélküliek;

3. Az erdélyi népesség eloszlása részletesebb foglalkozási státuscsoportok szerint

Státuscsoportok	Nemzetiségi alminták, évenként		
	1997		1999
	Román	Magyar	Magyar
Csúcsvezetők és nagyobb vállalkozók	3	0.5	0.4
Középszintű vezetők	1.7	1.8	2.5
Szabadfoglalkozású és magas beosztású értelmiségi	2	1.4	1
Más (kisebb) értelmiségi foglalkozásúak	10	16	14.1
Nem fizikai dolgozók	15	21.1	16.9
Kisvállalkozók	1	1.8	1.9
Kisiparosok	2	6.6	6.9
Mezőgazdasági önállók	3	4.5	5.7
Termelésirányítók (mesterek)	2	2.1	1.6
(Fizikai) Szakmunkások	28	25.2	30.8
Szakképzetlen vagy betanított munkások	1.8	2.4	2.8
Mezőgazdasági (beosztott) munkások	2.5	1	1.4
Háztartásbeli és munkanélküli	16	10	5.3
Inaktív	12	5.6	4.8
Összesen	100	100	100

4. Tartós használati cikkek birtoklása (százalékok), magyar minta, 1999 (Van-e a család tulajdonában?)

Fogyasztási cikk	Van	Nincs
1 – telefon	61	39
2 – mobiltelefon	6	94
3 – CD-lejátszó	11	89
4 – Hi-fi torony	13,5	86,5
5 – számítógép	10	90
6 – internet-csatlakozás	1	99
7 – értékes művészeti tárgy	9	91
8 – videomagnó	18	82
9 – mosogatógép	2,5	97,5
10 – automata mosógép	35	65
11 – fagyasztóláda	49	51
12 – színes tv	77	23
13 – nyaraló	8	92

5. A magyar népesség aránya az anyagi helyzet szintetikus indexe alapján, 1999

Helyzet	Pontszám	Arány
Szegény	0 – 3	60
Közepes anyagi helyzetű	4-6	34,5
Gazdag	7-12	5,5

6. A magyarok eloszlása a lakásuk tulajdonviszonya alapján, 1999

Tulajdonviszony	Válaszadók száma	Százalékos eloszlás
saját tulajdon	1020	87,2
bérelt lakás	65	5,6
szolgálati lakás	9	0,8
egyéb	73	6,2
Összesen	1167	100

7. A magyarok lakástípusainak eloszlása , 1999

Típus	Válaszadók száma	Százalékos eloszlás
Tömbházlakás	408	34,8
családi ház	711	60,7
társasházi lakás (max. 10 lakásos)	22	1,9
régi építésű bérház	27	1,9
egyéb	3	0,3
Összesen válaszolt		100

8. A rétegek összetétele iskolázottság szerint a magyar lakosság körében, 1997

Társadalmi rétegek	Iskolázottsági szint szerinti arányok			
	8 osztály vagy kevesebb	Szakiskola	Középisk.	Felsőfokú végz.
Vezetők	0	8	87	4
Értelmiségiek	0	0	51	49
Nem fizikai dolgozók	9	9	74	8
Kisiparosok	31,5	26	39	3,5
Mezőgazdasági önállóak	85	6,5	6,5	2
Fizikai munkások	38	32	30	0
Mezőgazdasági munkások	73	9	18	0
Nem dolgoznak	62	13	24	1
Átlag	28	17	44	11

9. A rétegek összetétele iskolázottság szerint a román lakosság körében, 1997

Társadalmi rétegek	Iskolázottsági szint szerinti arányok			
	8 osztály vagy kevesebb	Szakiskola	Középisk.	Felsőfokú végz.
Vezetők	16	9	53	22
Értelmiségiek	0	0	19	81
Nem fizikai dolgozók	10	10	75	5
Kisiparosok	28	22	33	17
Mezőgazdasági önállóak	90	10	0	0
Fizikai munkások	34	33	32	1
Mezőgazdasági munkások	78	17	5	0
Nem dolgoznak	30	15	52	3
Átlag	27	18	42	13

10. A rétegek összetétele az apa iskolázottsága szerint a magyar lakosság körében, 1997

Társadalmi rétegek	Az apa iskolázottsági szintje szerinti arányok			
	8 osztály vagy kevesebb	Szakiskola	Középisk.	Felsőfokú végz.
Vezetők	58	7	20	15
Értelmiségiek	50	19	12,5	18,5
Nem fizikai dolgozók	58	0	12	0
Kisiparosok	63	29	3	5
Mezőgazdasági önállók	98	0	2	0
Fizikai munkások	78	12	8	2
Mezőgazdasági munkások	77	15	8	0
Nem dolgoznak	46	14	19	21
Átlag	66	16	10	8

11. A rétegek összetétele az apa iskolázottsága szerint a román lakosság körében, 1997

Társadalmi rétegek	Az apa iskolázottsági szintje szerinti arányok			
	8 osztály vagy kevesebb	Szakiskola	Középisk.	Felsőfokú végz.
Vezetők	37,5	40,5	6	16
Értelmiségiek	32	17	25	26
Nem fizikai dolgozók	51	22	20	7
Kisiparosok	53	10,5	10,5	26
Mezőgazdasági önállók	100	0	0	0
Fizikai munkások	74	11	11	4
Mezőgazdasági munkások	94	6	0	0
Nem dolgoznak	78	13	7	2
Átlag	63	15	13	9

12. A kapcsolathálók kiterjedtsége a jövedelmek kategóriák szerint, 1997

Egyéni jövedelem (USD)	Nincs kapcsolata		Kiterjedt kapcsolatháló	
	Román	Magyar	Román	Magyar
0	25	13,5	6	7
25	20	16,5	11	9
50	23	12	4	10
75	17	5	13	18,5
100	16	6	14	21,5
150	13	17	9	22
250	0	10	0	20
350	0	0	0	0
600	33	14	0	14,5
Átlag	20	11,3	8,5	13

13. Társadalmi kapcsolatok száma iskolázottsági szintenként, románok, 1997

Iskolázottsági szint	Kapcsolatok száma				
	Nincs kapcsolata	1-3	4-6	7 vagy több	Összesen
8 osztály vagy kevesebb	29,5	50	17	3	100
Szakiskola	20,5	47	27,5	5	100
Középiskola	16	45	29	10	100
Felsőfokú	11,5	32,5	39	17	100
Átlagosan	20	45	27	8	100

14. Társadalmi kapcsolatok száma iskolázottsági szintenként, magyarok, 1997

Iskolázottsági szint	Kapcsolatok száma				
	Nincs kapcsolata	1-3	4-6	7 vagy több	Összesen
8 osztály vagy kevesebb	16	51	26,5	6	100
Szakiskola	10,5	48	32,5	9	100
Középiskola	10	35	40	15	100
Felsőfokú	9,2	27,7	36,1	26,9	100
Átlagosan	11,5	41	35,5	13	100

15. A foglalkozási státuscsoportok átlagos presztízspontszáma.

A foglalkozási presztízspontszámok 1 és 100 között mozognak, egy 1995-ös, Rotariu-féle, a középiskolások körében végzett presztízsvizsgálat pontszámai alapján.

Foglalkozási státuscsoport csoport	Pontszám átlag
1. Csúcsvezetők	82
2. Gazdasági és politikai vezetők	77
3. Csúcsértelmiségiek és szabadfoglalkozásúak (3)	84
4. Más beosztott és rutin értelmiségiek (4)	70
5. Az alacsonyabb rangú nem fizikai dolgozók osztálya	61
6. Max. 10 alkalmazottal rendelkező kisvállalkozók (6)	73
7. Alkalmazott nélküli kisvállalkozók és kisiparosok	52
8. Magán földművelők (8)	56
9. Alacsonyabb rangú technikusok és mesterek	58
10. Szakképzett munkások (10)	51
11. Szakképzetlen és betanított munkások (11)	40
12. Agrármunkások és más	43
13. Háztartásbeliek és tartós munkanélküliek (13)	35
14. Nem dolgozók: tanulók, egyetemisták (14)	60

FORRÁSJEGYZÉK

- Andorka Rudolf (1997) *Bevezetés a szociológiába*, Budapest: Osirisz.
- Angelusz Róbert, Tardos Róbert (1991) *Hálózatok, stílusok, struktúrák* Budapest: ELTE SZI-MKI
- Barkey, Karen (2000) „Negotiated Paths to Nationhood: A Comparison of Hungary and Romania in the Early Twentieth Century” In *East European Politics and Societies Vol. 14. No. 3*
- Berevoescu Ion és mtsai. (1999) *Fețele schimbării. (A változás arcai)* Bukarest: Nemira.
- Blau, Peter. M, Otis. D. Duncan (1967) *The American Occupational Structure* v.n. Wiley
- Bourdieu, Pierre (1978) *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest: Gondolat
- Bourdieu, Pierre (1997) „Gazdasági kulturális és társadalmi tőke” In Angelusz Róbert (szerk.) *A társadalmi rétegződés komponensei* Budapest: Új Mandátum
- CESTAT (2001.1.) Budapest: Központi Statisztikai Hivatal
- Cherkaoui, Mohamed (1996) „Stratificare și mobilitate socială” („Társadalmi rétegződés és smobilitás”) In Boudon, Raymond (szerk.) *Tratat de Sociologie* Bukarest: Humanitas
- Erikson, Robert, Goldhorpe John H. (1992) *The constant flux* Oxford: Clarendon Press
- Eyal, Gill, Szelényi Iván, Townsley Eleanor (1998) *Making Capitalism without Capitalists: The New Ruling Elites in Eastern Europe* London, New York: Verso Books
- Ferge Zsuzsa (1973) *Társadalmunk rétegződése* Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Gallagher, Tom (1999) *Democratie și nationalism în România 1989-1998 (Demokrácia és nacionalizmus Romániában 1989 és 1998 között)* Bukarest: Global
- Gilberg, Trond (1974) „Romania: Problems of the Multilaterally Developed Society” In Gati, Charles (szerk.) *The Politics of Modernization in Eastern Europe. Testing the Soviet Model*, New York, Washington, London: Praeger Publisher
- Granovetter, Mark S. (1973) „The strength of weak ties” In *American Journal of Sociology* 1973.78.
- Granovetter, Mark S. (1974) *Getting a Job: A study of contacts and careers*. Cambridge, MA: Harvard UP
- Horváth István (1995) „A romániai magyarság demográfiai jellemzői az 1992-es népszámlálás tükrében” In Korunk 1995.7.
- Horváth István (2002) *Facilitating Conflict Transformation*. CORE Working Paper No. 8. Hamburg: Centre for OSCE Research
- Kolosi Tamás (2000) *A terhes babapiskóta*: Budapest: Osiris
- Konrád–Szelényi Iván (1989) *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* Budapest: Gondolat
- Livezeanu, Irina (1995) *Cultural politics in Greater Romania. Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle. 1918-1930* New York: Ithaca
- *** (1994) *Recensământul general al populației și al locuințelor din 1992 (Az 1992-es [romániai] népszámlálás)* Bukarest: CNS
- Rotariu, Traian, Iluș, Petru (szerk, 1996) *Sociologie (Szociológia)* Kolozsvár: Mesager,
- Szalai Erzsébet (1994) *Útelágazás. Hatalom és értelmiség az államszocializmus után*. Budapest: Pesti Szalon – Savaria UP.
- Varga E. Árpád (1998) *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből* Budapest: Püski
- Veres Valér (1998) „Pénz vagy tudás?” A kolozsvári román és magyar egyetemisták társadalmi háttere és az értelmiségi utánpótlás sajátosságai In Korunk 1998. 6.